

УДК 372

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОВНОЇ ОСВІТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В.М.Литовченко

***Анотація.** Стаття присвячена використанню інноваційних технологій навчання в процесі вивчення сучасної української мови майбутніми вчителями початкових класів.*

***Ключові слова:** інноваційна діяльність, інтенсивні форми і методи, проблемне навчання, проблемні завдання, метод навчальної дискусії.*

***Аннотация.** Статья посвящена использованию инновационных технологий обучения в процессе изучения современного украинского языка будущими учителями начальных классов.*

***Ключевые слова:** инновационная деятельность, интенсивные формы и методы, проблемное обучение, проблемные задачи, метод учебной дискуссии.*

***Annotation.** This article is devoted to the innovative technologies in the process of learning the Ukrainian language of future elementary school teacher.*

***Key words:** innovation, intensive forms and methods, problem learning, problem tasks, methods of educational debate.*

Постановка проблеми. Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, освіта є „засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, ... дієвим чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені” [1, с.4]. Це призвело до зміни освітньої мети, яка полягає нині у життєтворчості, в життєвому самовизначенні людини (О.Савченко). Сьогодні освіченою вважається людина не просто обізнана, а компетентна, практична, підготовлена до життя, яка орієнтується в складних проблемах багатогранної дійсності і здатна усвідомити свою відповідальність і роль у суспільстві. Активна життєва позиція, прагнення до постійного особистісного і професійного саморозвитку, самореалізації є основними характеристиками конкурентоздатної особистості.

Таким чином, головним завданням реформування вищої школи є виховання творчої особистості, здатної здійснювати продуктивну професійну діяльність на високому науковому та фаховому рівні. Особливо це стосується вищої педагогічної школи, покликаної забезпечувати підготовку вчителя, готового творчо працювати в освітніх закладах різного типу, здатного розвивати особистість учня.

Державні освітні документи наголошують на необхідності спрямувати навчальний процес у вищих педагогічних закладах освіти на пошуки інноваційних шляхів розвитку творчої особистості вчителя, зокрема вчителя початкових класів – першого провідника дітей у доросле життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам удосконалення вищої освіти присвячені праці А.Алексюка, М.Згуровського, Л.Коніщенко, В.Лугового, Н.Ничкало, В.Ямкового та ін. Зокрема, підвищенню якості підготовки вчителя приділялась увага в науково-методичних розвідках І.Бега, І.Зязюна, Т.Васильєвої, Е.Галанта, С.Гончаренка, Р.Гуревича, Б.Єсіпова, Л.Кондрашової, Н.Кузьміної, Л.Хомич, М.Фіцули тощо.

Основними завданнями підготовки педагогічних кадрів, згідно з цими дослідженнями, доцільно вважати:

- формування в майбутніх учителів інтегрованої системи предметних знань, умінь і навичок;
- оволодіння студентами необхідним комплексом методичних умінь і навичок для розв'язання професійних завдань;
- виховання в майбутніх учителів ціннісно-емоційного ставлення до наукової теорії, педагогічної діяльності і процесу підготовки до неї;
- формування здатності до творчої педагогічної діяльності.

Останнє передбачає, крім іншого, підготовку педагога-професіонала, здатного до інноваційної педагогічної діяльності.

Готовність до інноваційної діяльності вчителя формується в період навчання в педагогічному вищому навчальному закладі і залежить від того, наскільки своєчасно і ґрунтовно будуть закладені її основи у студентів та як саме спрямований цей процес на наступних етапах професійного розвитку фахівців. Організаційно педагогічні умови і шляхи становлення майбутнього педагога як суб'єкта інноваційної діяльності під час навчання в педагогічних вищих навчальних закладах висвітлені в роботах І.Богданової, І.Гавриш, Л.Подимової, С.Полякова, О.Савченко, В.Сластьоніна та інших.

Аналіз наукових джерел дає підстави констатувати важливість і необхідність постановки питання про запровадження інноваційних форм організації навчального процесу у ВНЗ не тільки предметів психолого-педагогічного циклу, але й гуманітарного, серед яких сучасна українська мова займає одне з чільних місць як базова дисципліна з формування професійно-значимих якостей майбутнього вчителя.

Мета статті – розкрити інноваційні напрямки і форми мовної освіти в системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, які б сприяли активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, формуванню в них дослідницьких умінь, набуттю навичок професійної майстерності.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетних завдань сучасної педагогічної науки є формування вміння вчитися. О.Савченко з цього приводу пише: «Уміння вчитися є тією складовою, яка формує новий тип ставлення людини до життя. Раніше, у XX столітті, парадигма освіти полягала в отриманні такого багажу знань, щоб вистачило надовго. Нинішня людина живе в суспільстві змін. Вона змушена вчитися впродовж усього життя. Об'єкт цього навчання завжди буде змінним, а от спосіб володіння цими об'єктами слід закласти в шкільні роки» [4 ; 5]. А отже, перед учителями XXI століття постали нові й більш складні, ніж до цього часу, завдання. Працюючи в умовах, що безперервно змінюються, педагоги змушені постійно активізувати свої знання, систематично удосконалювати й збагачувати методи, організаційні форми та дидактичні засоби, готуючи учнів до активного життя.

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

А це, в свою чергу, призводить до зміни акцентів у підготовці фахівців нової доби. Пріоритетної уваги набувають зміст і методики навчання, що формують світогляд, цінності особистості, уміння самостійно вчитися, критично мислити, демонструвати здатність до самопізнання й самореалізації особистості в різних видах творчої діяльності. Отже, для того, щоб майбутній учитель відповідав потребам сучасної школи, зміст і технологія навчання повинні будуватися таким чином, щоб закласти не лише міцний фундамент знань, умінь і навичок, але й навчити студентів самостійно їх поповнювати та оновлювати.

Розгляд процесу навчання сьогодні змістив акцент від гностичного підходу (знанневої парадигми) до діяльнісного. Значення знань, особливо для педагога, при цьому не применшується, але вони мають стати «зряддям праці», що, в свою чергу, вимагає при оцінці їх ефективності враховувати компетентність, ініціативу, творчість, саморегуляцію, унікальність розумових здібностей. Сучасний студент протягом професійного становлення має оволодіти, як зазначає І.Зязюн, «не лише декларативними знаннями (про те, «що»), а й процедурними («як»)» [2, с.25].

Сучасні тенденції реформування вищої освіти передбачають новий підхід до організації навчального процесу. Зокрема, підвищення рівня підготовки майбутніх учителів початкових класів вимагає перегляду змісту багатьох профільюючих дисциплін і активного впровадження нових технологій навчання. Значною мірою це твердження стосується сучасної української мови – дисципліни, що має позитивний вплив на формування професійно-значимих якостей особистості, її ціннісно-нормативної системи, мотивів навчання і майбутньої професійної діяльності. У процесі оволодіння мовними теоріями та мовленнєвими вміннями у студентів формується ціннісне ставлення до науки, потреба в збагаченні системи практичних умінь і навичок, інтерес, відповідальне й творче ставлення до процесу вивчення рідної мови як складової фахової підготовки.

Особливого значення в організації навчання мови майбутніх учителів початкової школи набувають ті методи і принципи, що спрямовані не стільки на отримання певної суми знань, умінь і навичок, скільки на розвиток мислення, самостійності і творчої активності, озброєння студентів методами самостійного здобуття знань.

Плануючи різні види організації навчальної діяльності, ми виходимо з того, що основна їх мета має полягати не в досягненні ефекту новизни чи оригінальності, а спрямовуватися на вдосконалення якості підготовки майбутніх учителів. При цьому спираємося на те, що основний сенс інноваційних технологій, нетрадиційних методів навчальної діяльності повинен полягати в підвищенні пізнавальної активності студентів, стимуляції інтересу до навчальних занять; розвитку ініціативи, творчого потенціалу особистості студентів; вони також мають допомогти створити у майбутніх учителів установку на творчу професійну діяльність, на постійний пошук.

Пошук форм і методів організації навчання мови, спрямованих на інтелектуальний розвиток особистості, слід проводити за рахунок зменшення частки репродуктивної діяльності. В умовах особистісно-зорієнтованого навчання змінюються функції, зміст і напрями діяльності студента і викладача. Центр ваги слід перенести з екстенсивних, описових, інформаційно-пояснювальних форм і методів навчання на інтенсивні, індивідуальні, «занурення» студентів в обстановку творчої, пошукової, дослідницької пізнавальної діяльності. Під інтенсивними (більш поширена в педагогіці назва – активними) формами і методами розуміють такі, що мобілізують у процесі вивчення дисципліни не пам'ять, а мислення, допомагають відійти від стереотипів, що склалися, шукати самостійні, оригінальні варіанти відповідей та шляхи вирішення навчальних проблем, передбачаючи фрагменти пошуку, порівняння різних фактів для того, щоб чіткіше визначити власну точку зору, виробити переконання, закріпити знання [5, с.48].

Значною мірою розв'язанню цих завдань сприяє широке застосування в процесі вивчення сучасної української літературної мови методів проблемного навчання. На відміну від традиційного навчання, суть якого полягає в повідомленні викладачем готових знань і їх засвоєнні студентами шляхом копіювання способів дій, тренажу цих способів у стереотипних ситуаціях, проблемне навчання передбачає постановку викладачем навчального проблемного завдання, розв'язання якого вимагає від студентів не простого запам'ятовування суми фактів, а дослідження, розгляд його у зв'язках з іншими фактами, користуючись при цьому різними способами й прийомами опрацювання матеріалу. Проблемне навчання створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних здібностей студентів, формування в них творчого ставлення до набуття й використання одержаних знань.

Протягом усього періоду вивчення курсу сучасної української мови студентами напряму підготовки „Початкова освіта” (8 навчальних семестрів) широко впроваджуємо лекції проблемного характеру, під час яких процес пізнання студентів наближається до дослідницької діяльності. У співробітництві з викладачем студенти «відкривають» для себе нові знання, досягають теоретичні

основи майбутньої професії. Розглянемо це на прикладі лекції для 4-го курсу на тему «Односкладні речення. Неповні речення».

Як відомо, для того, щоб студенти могли вирішити проблему, вони повинні мати певний запас знань фактичного матеріалу як бази для роздумів і висновків. Студенти зі школи добре пам'ятають визначення односкладного речення: «Односкладним називається таке просте речення, в якому наявний тільки один головний член речення» (до речі, таке визначення зустрічаємо і в багатьох вузівських підручниках і посібниках).

На дошці записуємо (або демонструємо через проектор) речення: 1. *Немає другого Дніпра* (Т.Шевченко); 2. *Заболю, затужу, зариду .., в собі закурличу* (Б.Олійник); 3. *І я – із ним* (П.Воронько); 4. *Тривожна ніч* (П.Тичина); 5. *Буває. Як приходить до вас запізно* (О.Підсуха); 6. *То вітер свище? Ні, нагай* (А.Малишко).

У всіх цих реченнях наявний тільки один головний член. Проте не всі вони є односкладними. Перед студентами виникає проблема: як відрізнити односкладне речення від неповного двоскладного з неназваним підметом або присудком? Створюється атмосфера ділового зацікавленого спілкування всіх учасників навчального процесу (дуже важливо, щоб у розв'язанні проблеми брали участь усі студенти), разом із викладачем. Студенти усвідомлюють, що шкільне визначення є неповним; у процесі розв'язання проблемного завдання на основі аналізу конкретних речень-прикладів доповнюють його: «В односкладних реченнях тільки один головний член, а другого або взагалі бути не може (речення 1), або в ньому немає потреби (речення 2,4), або він не визначається з контексту».

За допомогою таких лекцій ми намагаємося забезпечити якісне засвоєння теоретичних знань, розвинути пошукову діяльність, активізувати пізнавальний інтерес майбутніх фахівців засобами означеного змісту навчального матеріалу й професійної мотивації в даній галузі. Звичайно, не весь матеріал з мови засвоюється тільки шляхом самостійного розв'язання проблем і «відкриття» нових понять. Використовуємо і пояснення викладача, і репродуктивну діяльність тощо. Але загальна організація навчального процесу базується на принципі проблемності, а систематичне вирішення навчальних проблем – характерна ознака цього типу навчання.

Формуванню фахівців, здатних самостійно й творчо вирішувати сучасні завдання, сприяють не тільки лекції проблемного характеру. Систематично студенти включаються в процес пошуку доказового розв'язання нових для них проблем, завдяки чому вони навчаються самостійно здобувати знання, застосовувати раніше засвоєні й оволодівають досвідом творчої діяльності на практичних заняттях з сучасної української мови. Нами створена система проблемних завдань різного рівня складності.

Наведемо приклади таких завдань з розділу «Синтаксис»:

1. Прочитайте речення *У змаганнях брали участь Микола, Олег, мій брат, Ігор і Петро*, встановіть кількість учасників. Як можна змінити її за допомогою розділових знаків?

2. Наведіть приклад речення з 2-ма підметами і 2-ма присудками, яке за структурою є простим (ускладненим).

3. У реченні *Хоч як не лютували ворожі пілоти, а міст стояв неушкоджений* Ю.Збанацький порушив синтаксичну норму української мови. Зробіть відповідні пояснення. Запишіть правильні, згідно з нормою, варіанти аналізованого речення.

4. Доведіть на прикладах, що семантичне навантаження в складнопідрядному реченні може нести не тільки головна частина, а й підрядна.

Такі й подібні завдання спрямовані на максимальне збудження розумової діяльності студентів, дозволяють вивчити те чи інше питання всебічно, глибоко осмислити матеріал. Разом з тим, проблемні завдання сприяють формуванню творчих здібностей студентів: продуктивного мислення, уяви, пізнавальної мотивації, інтелектуальних емоцій тощо.

Одним з активних методів навчання української мови, що дає змогу формувати наукові знання, уміння та навички студентів шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності, є метод навчальної дискусії. Це обговорення наукових положень, обмін думками, що вчить самостійно мислити, розвиває вміння практичного аналізу й ретельної аргументації висунутих положень. Участь у дискусії потребує підготовки за ширшими джерелами, ніж матеріал підручника.

Навчальна дискусія створює оптимальні умови для підвищення активності студентів і міцності засвоєння ними знань. Матеріал з української мови дає змогу під час опрацювання більшості тем організувати навчальні дискусії. Прикладами тем для навчальних дискусій з розділу «Синтаксис» можуть бути наступні:

- Чи слід вважати еліптичні речення неповними? Як розглядається це питання в мовознавчій літературі?

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

- Чому останнім часом у лінгвістичній літературі не розглядають відокремлених додатків?
- Які синонімічні терміни до назви «слова-речення» зустрічаються в лінгвістичних працях? Який з них, на вашу думку, є найбільш вдалим?
- Питання про те, чи є звертання членом речення, дискусійне. Хто з мовознавців вважає звертання членом речення і чому?

Навчальні дискусії такого типу, крім міцності й усвідомленості засвоєння матеріалу, виконують ще й інші функції. Вони вчать прийомів аргументування, наукового доведення. Участь у навчальних дискусіях виховує вміння активно обстоювати власну точку зору, критично підходити до чужих і власних суджень, а також (і це вкрай важливо для майбутнього вчителя!) формує культуру дискутування, що є невід'ємною частиною загальної педагогічної культури. Не слід забувати про ще один важливий аспект: участь у навчальних дискусіях удосконалює уміння спілкуватися, підвищує рівень культури мовлення, передусім наукового.

Висновки. Використання методів проблемного навчання в курсі сучасної української мови дозволяє не тільки підвищити якість знань, умінь і навичок студентів з дисципліни. Одна з найважливіших особливостей їх впровадження – максимальна індивідуалізація навчального процесу, застосування не на словах, а на практиці суб'єкт-суб'єктних взаємин викладача з майбутніми вчителями. Такий підхід надає останнім можливість реалізувати себе у пізнанні, а отже, в особистісному і професійному саморозвитку.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті // Педагогічна газета. – 2001. – липень. – С.4.
2. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / ред. І.А.Зязюн. – К., 2000.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999.
4. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. - №7. – С.1-4.
5. Щербань П.М. Активні методи підготовки майбутніх учителів / П. М. Щербань. – К.,1988.